

Loos alarm over ‘terugkeer van het fascisme’

Posted on 5 september 2026 by Coen de Jong

‘Rosan Smits van *De Correspondent* (rechts; beeld: Instagram) ziet het als signaal van opkomend fascisme dat VN-rapporteur Francesca Albanese, die Israël een “gemeenschappelijke vijand van de mensheid” noemde, niet welkom was in de Tweede Kamer.’

Zodra in Nederland de spanning rond onderwerpen als migratie, integratie en de islam oploopt roepen politici en journalisten graag het spookbeeld op van de terugkeer van het fascisme. ‘Sobibor begon in het Vondelpark’ galmde senator Boris Dittrich van D66 tijdens de behandeling in de Eerste Kamer van de migratiewetten van het kabinet-Schoof. Van het gebruik van woorden als ‘remigratie’ in de Tweede Kamer tot verkiezingswinst voor migratie-kritische partijen als PVV en FVD (of zelfs JA21 en BBB): steeds horen we waarschuwingen over de terugkeer van ‘de jaren dertig’. Een korte blik op juist die periode van de geschiedenis leert dat de kans dat fascistena in Nederland de macht gaan grijpen nihil is.

De eeuwige terugkeer van het fascisme

‘De manier waarop Wilders moslims neerzet, lijkt sterk op Goebbels’ hetze tegen Joden’ schreef migratiehistoricus Leo Lucassen in 2025 in een opiniestuk in *Trouw*. Veel verder is de jaren dertig metafoor niet op te rekken. ChristenUnie leider Mirjam Bikker zou volgens partijgenoot Leen van Dijke ‘meehuilen met de bruine wolven in het bos’, omdat ze een bescheiden koerswijziging nastreefde op het gebied van gezinshereniging.

‘Fascisme begint in de stembus’ waarschuwt Rosan Smits, adjunct-hoofdredacteur van *De Correspondent*, in een interview met *Het Parool*. Smits schreef het paniekerige boek *Dit is fascisme* met de strekking dat het fascisme ‘helemaal’ terug is in Nederland: ‘Wilders volgt al jaren de welbekende strategie van intimidatie, polarisatie en ontmenselijking, om zo de witte Nederlander te mobiliseren tegen een vermeende vijand.’ Smits baseert zich op oud-AIVD medewerker Jelle Postma, frequent te gast in NPO-talkshows, die beweert dat een internationaal netwerk van conservatieve en extreemrechtse groeperingen de democratie ondermijnt – al valt op de zorgvuldigheid van zijn onderzoekswerk [het nodige aan te merken](#).

Commentatoren verklaren de vermeende terugkeer van het fascisme – in zijn populistische vorm – vaak uit het bestaan van irrationele angsten over immigranten en de islam. Volgens historicus Maarten van Rossem zijn zorgen over immigratie het kiesvolk aangepreemd door achtereenvolgens VVD-er Frits Bolkestein, LPF-voorman Pim Fortuyn en PVV-leider Geert Wilders. Waarschuwingen van Wilders en anderen voor de ideologische en demografische invloed van de islam in Nederland vergeleek Van Rossem recent nog met de jaren dertig: ‘Moslimhaat is het nieuwe antisemitisme.’

Hebben deze alarmisten gelijk? In zijn standaardwerk uit 2004, *The Anatomy of Fascism*, zet de Amerikaanse historicus Robert O. Paxton de buitengewone omstandigheden uiteen waaronder in de jaren twintig en dertig van de 20ste eeuw Benito Mussolini en Adolf Hitler opkwamen: verlies en vernedering als resultaat van de Eerste Wereldoorlog, massawerkloosheid, een klimaat van straatgeweld en rancune, angst onder de bovenlaag voor een communistische machtsovername en een democratische staat in diepe crisis.

Mussolini, Hitler en Mussert

De beslissende factor bij het aan de macht komen van Mussolini en Hitler was volgens Paxton dat een traditioneel-conservatieve elite (vanuit een mengeling van angst en eigenbelang) een gelegenheidscoalitie met hen aanging. Uiteindelijk stelde de koning van Italië in 1922 Mussolini aan als minister-president en besloot de Duitse rijkspresident Von Hindenburg in 1933 dat Hitler rijkskanselier mocht worden. Eenmaal in die posities gebracht voerden deze leiders snel dwangwetten en noodtoestanden in, waarna ze als dictators regeerden maar tegelijk de economische belangen van de bovenklasse beschermden.

In Nederland riep de Nationaalsocialistische Beweging (NSB) juist veel weerzin op bij de maatschappelijke bovenlaag: NSB-leider Anton Mussert werd ontslagen als rijksambtenaar en de katholieke kerk distantieerde zich er openlijk van. Pas toen Nazi-Duitsland Nederland militair bezette kreeg Mussert van de Duitsers een bijrolletje op het toneel.

In Nederland ontbreken condities voor fascisme

Laten we de omstandigheden die Paxton beschrijft als voedingsbodem voor fascisme eens nalopen. De democratische staat bevindt zich in Nederland, alle onvrede ten spijt, niet in een diepe legitimiteitscrisis. In Nederland bestaat momenteel geen massawerkloosheid of economische ontworteling zoals in de jaren '30 toen de NSB opkwam. De kans is gering dat Nederland in NAVO- of EU-verband rechtstreeks in oorlog raakt (bijvoorbeeld met Rusland) en die oorlog vervolgens smadelijk verliest.

Er bestaat in Nederland momenteel geen fascistische partij die het legitieme gezag uitdaagt en tegelijk aankondigt, zoals Goebbels ooit deed, verkiezingen alleen te gebruiken om de democratie af te kunnen schaffen. De PVV is een haperend eenmansvehikel rond Wilders. Het FVD is weliswaar grofgebekt en minacht het parlement maar houdt zich onledig met zomerkampen en maaltijdboxen. Nederland kent geen georganiseerd straatgeweld door en tussen politiek georganiseerde groepen. Spanningen rond AZC's koken soms over maar kleine (extreemrechtse) Defend-groeperingen zijn ongeorganiseerd en niet aan een politieke partij verbonden.

Bestaat er dan geen internationale vloedgolf richting fascisme, met in het westen

Donald Trump en Victor Orban, die op Den Haag afkomt? Orban is recent door de Hongaarse kiezer weggestemd – dat was Mussolini niet overkomen. Paxton zelf zei recent tegen de *New York Times* dat binnen de MAGA-beweging weliswaar trekken van beginnend fascisme waarneembaar zijn maar dat Trumps macht wel gebaseerd is op de stembus en niet op dwang.

Geen conservatieve elite meer

Maar al zou een aantal van de bovengenoemde verschijnselen hier deels optreden: Nederland kent geen nationalistisch-conservatieve elite meer. De bestuurlijke klasse in de instituties, de publieke sector en de culturele sector gruwelt van alles wat naar conservatief denken neigt. Zouden instituties als de Eerste Kamer, de Raad van State of koning Willem-Alexander, zelfs in extremere omstandigheden, meehelpen een extreemrechtse politicus aan de macht te brengen?

De alarmisten wijzen graag naar de VVD, die door tweemaal samen te werken met Wilders de deur voor het polderfascisme open zou hebben gezet. Maar de VVD is én niet conservatief én niet nationalistisch. Het is vooral een principeloze machtspartij die zich de afgelopen jaren aan bestuursfuncties vastklampte door op terreinen als klimaat, Europa, stikstof, de Spreidingswet en excuses voor de Trans-Atlantische slavernij met D66 mee te bewegen. En men moet mentale gymnastiek bedrijven om in loze kretten van VVD-Kamerleden als Bente Becker ('keihard aanpakken!') een potentiële nationaal-conservatieve kracht te ontwaren die zich kan verbinden aan een (nog op het toneel te verschijnen) partij van Nederlandse fascistten.

Antisemitisme

Niet onbelangrijk voor het historisch begrip is dat de opkomst van Hitler vrij weinig te maken had met onvrede over immigratie, maar heel veel met het in Europa eeuwenoude antisemitisme. Aan vijandigheid tegen de Joodse gemeenschap ontbreekt het in onze tijd ook niet, maar die komt (naast benevelde uitspraken van FVD-leider Thierry Baudet) van de extremere stemmen binnen de moslimgemeenschap en van de fanatiekere Palestina-activisten – die hun opinies publiceren in dagbladen als *Trouw*. De Joodse gemeenschap krijgt in Nederland inmiddels een killere behandeling dan de islamitische. De eerder genoemde Rosan Smits van *De Correspondent* ziet het desondanks als signaal van opkomend fascisme dat VN-rapporteur Francesca Albanese, die Israël een

'gemeenschappelijke vijand van de mensheid' noemde, niet welkom was in de Tweede Kamer.

Op basis van de bovengenoemde feiten kunnen we de meeste waarschuwingen voor de terugkeer van het fascisme terzijde leggen. Vaak komen die neer op labels plakken en spookbeelden oproepen tegen rechtse of immigratie-kritische partijen, bij gebrek aan betere argumenten.

Wynia's Week brengt broodnodige, onafhankelijke berichtgeving: drie keer per week, **156 keer per jaar**, met artikelen en columns, video's en podcasts. Onze donateurs maken dat mogelijk. [Doet u \(weer\) mee?](#) Hartelijk dank!